

**Centrum pro výzkum veřejného mínění
Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.**
Jilská 1, Praha 1
Tel./fax: 286 840 129
E-mail: marketa.skodova@soc.cas.cz

Občané o Pražském jaru a srpnu 1968

Technické parametry

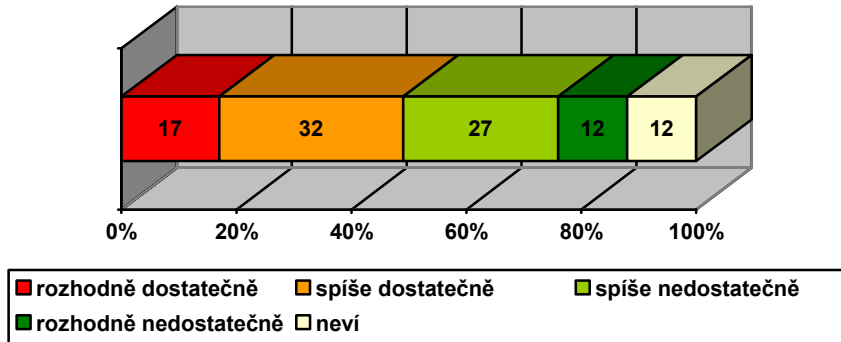
Výzkum:	<i>Naše společnost 2008, v08-01</i>
Realizátor:	<i>Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.</i>
Projekt:	<i>Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i.</i>
Termín terénního šetření:	<i>14. 1. – 21. 1. 2008</i>
Výběr respondentů:	<i>Kvótní výběr</i>
Kvóty:	<i>Region (Oblasti NUTS 2), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání</i>
Zdroj dat pro kvótní výběr:	<i>Český statistický úřad</i>
Reprezentativita:	<i>Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let</i>
Počet dotázaných:	<i>1046</i>
Metoda sběru dat:	<i>Osobní rozhovor tazatele s respondentem</i>
Výzkumný nástroj:	<i>Standardizovaný dotazník</i>
Otázky:	<i>PO.72, PO.75, PO.76, PO.77, PO.78, PO.79, PO.80</i>
Zveřejněno dne:	<i>20. srpna 2008</i>
Zpracovala:	<i>Markéta Škodová</i>

Výzkum se zaměřil na informovanost českých občanů o událostech Pražského jara, na jejich názory na míru podpory reformních myšlenek v tehdejší československé společnosti a na potvrzení či vyvrácení nejrozšířenějších, obecně sdílených definic průběhu a smyslu událostí počátku roku 1968. Respondenti byli tázáni i na to, jaký vliv přisuzují vybraným sociálním skupinám a institucím při zrodu Pražského jara a při vstupu vojsk Varšavské smlouvy. Šetření se rovněž zabývalo otázkou, zda a proč má nebo nemá smysl vracet se k událostem, jejichž čtyřicáté výročí si v roce 2008 připomínáme.

Z výzkumu vyplynulo, že téměř polovina Čechů se cítí být dostatečně informována o tom, co se dělo v Československu v průběhu roku 1968.¹ Téměř pětina lidí přitom uváděla, že je informována „rozhodně dostatečně“ a třetina

„spíše dostatečně“. Nedostatek informací o těchto událostech ve výzkumu deklarovaly téměř dvě pětiny občanů a 12 % zvolilo odpověď „nevím“ (viz graf 1).

Graf 1: Informovanost o událostech v roce 1968 (v %)

Pokud vezmeme v úvahu dosažený stupeň vzdělání, pak vysokoškoláci častěji prohlašovali, že jsou dostatečně informováni, zatímco lidé s (neúplným) základním vzděláním konstatovali opak².

Podíváme-li se na rozložení odpovědí v jednotlivých věkových kategoriích, vidíme, že deklarovaným rozhodným nedostatkem informací o událostech v roce 1968 trpí lidé z věkové kategorie 15–29 let, přičemž daleko výraznější je tento nedostatek u respondentů ve věku 15–19 let. Nabízí se otázka, do jaké míry za to mohou učební plány předmětů, jako jsou dějepis nebo občanská nauka či základy společenských věd, nebo malý zájem učitelů na základních a středních školách o dané téma. Mezi další faktory může samozřejmě patřit též absence tématu v rozhovorech se staršími lidmi, obsah médií, která mladí Češi nejčastěji „konzumují“, nebo nedostatečná péle velké části této věkové skupiny při studiu či jiném aktivním vyhledávání informací.

Oslovení ve věkovém rozmezí 45–59 let častěji než lidé z jiných věkových kategorií shledávali, že se cítí být informováni „spíše dostatečně“. Šedesátiletí a starší pak statisticky významně častěji než lidé mladší uváděli, že jsou informováni „rozhodně dostatečně“. Takové rozložení odpovědí není nijak překvapivé, uvažíme-li, že většina respondentů z dané věkové skupiny Pražské

¹ Znění otázky: „21. srpna 1968 vtrhla do tehdejšího ČSSR vojska pěti států Varšavské smlouvy, která potlačila tzv. Pražské jaro. Myslíte, že jste o těchto událostech informován rozhodně dostatečně, spíše dostatečně, spíše nedostatečně, rozhodně nedostatečně?“

² Při všech analýzách druhého stupně, jejichž výsledky uvádíme v textu, byly z datového souboru odfiltrovány odpovědi „neví“.

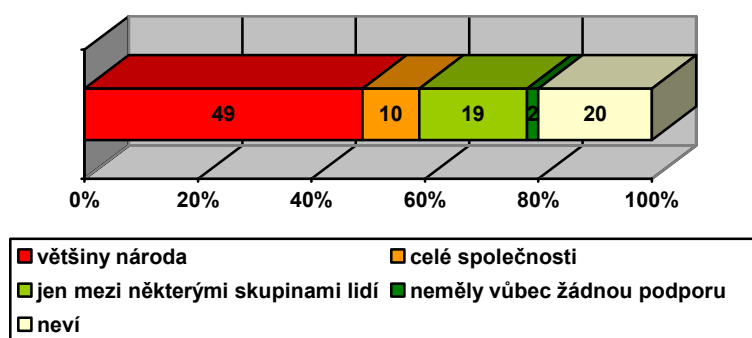
jaro zažila, a má na ně tedy navázány osobní vzpomínky, ať již jsou jakéhokoli druhu.

Rozdíly analýza zaznamenala i mezi pohlavími. Muži ve větší míře než ženy tvrdili, že jsou o událostech osmašedesátého informováni rozhodně dostatečně. Zde ovšem nemůžeme vyvozovat jednoznačné závěry, neboť v podobných typech výzkumů a otázek vykazují muži oproti ženám stabilnější tendenci přiklánět se k vyhraněnějším, rozhodnějším odpovědím.

Na otázku po tom, jaká byla míra podpory myšlenek Pražského jara v tehdejší společnosti,³ se téměř polovina oslovených přiklonila k názoru, že „pražskojarní“ ideje podporovala většina národa. Pětina lidí – a významně častěji mezi nimi byli zastoupeni potenciální voliči KSČM a lidé s (neúplným) základním vzděláním – se domnívá, že myšlenky Pražského jara podporovaly jen některé společenské skupiny. Podle každého desátého účastníka výzkumu se s obrodnými myšlenkami ztotožňovala celá společnost (viz graf 2).

Je tedy evidentní, že většina občanů vnímá společenské klima v Československu konce šedesátých let jako prostor doširoka otevřený reformním myšlenkám, jako agoru nabízející se změnám a debatám o dalším směřování země.

Graf 2: Myšlenky Pražského jara měly podporu... (v %)

³ Znění otázky: „Domníváte se, že myšlenky Pražského jara měly v tehdejším Československu podporu celé společnosti, většiny národa, jen mezi některými skupinami lidí, nebo neměly vůbec žádnou podporu?“

Respondenti ve výzkumu dále vyjadřovali svůj souhlas nebo nesouhlas s nabídnutou baterií výroků, které částečně reprezentují ustálené představy o průběhu a smyslu Pražského jara.⁴

Jednoznačné výsledky přineslo hodnocení výroku „Pražské jaro bylo pokusem o obnovu demokracie v socialistickém Československu“. Svůj souhlas s ním vyjádřily tři čtvrtiny oslovených, při součtu odpovědí „rozhodně souhlasí“ a „spíše souhlasí“. Negativně se vůči tomuto tvrzení postavil pouze každý desátý respondent (pro rozložení odpovědí viz tabulku 1).

O něco málo více než polovina dotázaných souhlasilo též s výroky „Klíčový význam pro vývoj událostí během Pražského jara mělo zrušení cenzury“ a „Reformní komunisté v čele s Alexandrem Dubčekem byli politicky naivní“. Je možné tvrdit – a ukáže se to i v odpovědích na další otázky – že veřejnost citlivě vnímá důležitou roli médií v procesu sociální komunikace a klade akcent na jejich nezávislost. Artikulovaná naivita reformních komunistů pak zřejmě souvisí s vědomím, že události Pražského jara nevedly k demokratizaci společnosti, ale naopak k nastolení tuhého normalizačního řádu.

S názorem, že „Reformní komunisté v čele s Alexandrem Dubčekem si během Pražského jara počínali promyšleně“, ve výzkumu souhlasily téměř dvě pětiny českých občanů. Shodně přibližně po jedné třetině dotázaných odmítlo a odsouhlasilo výrok „V průběhu Pražského jara šlo pouze o boj dvou frakcí uvnitř KSČ.“

Je třeba si povšimnout, že v rozložení odpovědí u této výrokové baterie nebyla (s výjimkou charakteristiky Pražského jara jako pokusu o obnovu demokracie) vždy přibližně třetina oslovených schopna vyjádřit své mínění, a zvolila tedy odpověď „nevím“. Jednalo se ve značné míře o respondenty, kteří v úvodní otázce uvedli, že se necítí být o událostech Pražského jara dostatečně informováni.

Co se týče základních sociodemografických charakteristik, jsou názory ve veřejnosti rozložené rovnoměrně. Rozdíly se projevily u třídění podle stranických preferencí – potenciální voliči KSČM statisticky významně častěji „spíše nesouhlasili“ s tvrzením, že Pražské jaro bylo pokusem o obnovu demokracie,

⁴ Znění otázky: „Nyní Vám přečtu několik výroků a Vy mi prosím řekněte, zda s nimi souhlasíte nebo naopak nesouhlasíte. a) Pražské jaro bylo pokusem o obnovu demokracie v socialistickém Československu. b) Reformní komunisté v čele s Alexandrem Dubčekem si během Pražského jara počínali promyšleně. c) Klíčový význam pro vývoj událostí během Pražského jara mělo zrušení cenzury. d) V průběhu Pražského jara šlo pouze o boj dvou frakcí uvnitř KSČ. e) Reformní komunisté v čele s Alexandrem Dubčekem byli politicky naivní.“ Možnosti odpovědí: rozhodně souhlasí, spíše souhlasí, spíše nesouhlasí, rozhodně nesouhlasí a nečtená odpověď „nevím“.

než lidé, kteří by v parlamentních volbách dali svůj hlas jiné politické straně. Ukazuje to mimo jiné jistě i na jakousi „ideovou solidaritu“ komunistických voličů s KSČM, jež se jako nástupkyně KSČ nikdy zcela nedistancovala od stranické minulosti, spjaté zejména s obdobím let 1948-1989.

Tabulka 1: Souhlas s výroky (v %)

	rozhodně souhlasí	spíše souhlasí	spíše nesouhlasí	rozhodně nesouhlasí	neví	ano/ne
PJ pokusem o obnovu demokracie	33	42	8	2	15	75/10
Klíčové bylo zrušení cenzury	12	43	9	3	33	55/12
Reformní komunisté byli naivní	13	38	14	4	31	51/18
Reformní komunisté si počínali promyšleně	5	33	24	6	32	38/30
Šlo pouze o boj dvou frakcí uvnitř KSČ	7	24	26	7	36	31/33

V dalších otázkách měli dotázaní hodnotit vliv vybraných společenských skupin a institucí na nástup Pražského jara⁵ a na vstup vojsk Varšavské smlouvy do tehdejšího Československa 21. srpna 1968⁶. Výzkumné otázky definovaly tyto skupiny: a) členové ÚV KSČ, b) političtí vězni, postupně propouštění od začátku 60. let, c) občané bez politické příslušnosti, d) vrcholní politici Sovětského svazu, e) řadoví členové KSČ, f) vrcholní politici sousedních komunistických států, g) československá média a h) vrcholní politici ze západních kapitalistických států.

Z tabulek 2 a 3 je patrné, že subjektivně deklarovaná míra vlivu těchto skupin se liší v závislosti na hodnoceném období (události). V případě nástupu Pražského jara měla z nabízených možností podle názoru české veřejnosti jednoznačně největší vliv tehdejší československá média. Můžeme předpokládat, že „mediální

⁵ Znění otázky: „Jaký byl podle Vašeho názoru vliv následujících společenských skupin na nástup Pražského jara? a) Členové ÚV KSČ, b) političtí vězni, postupně propouštění od začátku 60. let, c) občané bez politické příslušnosti, d) vrcholní politici Sovětského svazu, e) řadoví členové KSČ, f) vrcholní politici sousedních komunistických států, g) československá média, h) vrcholní politici ze západních kapitalistických států.“ Možnosti odpovědí: rozhodně velký, spíše velký, spíše malý, rozhodně malý, žádný a nečtená odpověď „neví“.

⁶ Znění otázky: „A jaký byl podle Vašeho názoru vliv stejných společenských skupin na příchod vojsk Varšavské smlouvy? a) Členové ÚV KSČ, b) političtí vězni, postupně propouštění od začátku 60. let, c) občané bez politické příslušnosti, d) vrcholní politici Sovětského svazu, e) řadoví členové KSČ, f) vrcholní politici sousedních komunistických států, g) československá média, h) vrcholní politici ze západních kapitalistických států.“ Možnosti odpovědí: rozhodně velký, spíše velký, spíše malý, rozhodně malý, žádný a nečtená odpověď „neví“.

gramotnost“ současných občanů se projevuje i v přisouzení významu sdělovacím prostředkům v dočasně se uvolňujícím autoritářském režimu. Každý z respondentů by jistě nedovedl přesně zodpovědět otázku, kdy v průběhu předsrpnových událostí byla zrušena cenzura či jací konkrétní autoři publikovali své texty v kterých periodících a o čem pojednávaly různé mediální polemiky. Je však možné s nadsázkou prohlásit, že roli „svobodných“ médií vnímají dotazovaní jako jednu z hlavních úloh v historickém seriálu s názvem „Sociální interakce“.

Příklon respondentů ke kategorii „velký vliv na nástup Pražského jara“ nebyl u ostatních ze zmíněných skupin a institucí ani zdaleka většinový. Jistý vliv oslovení přisuzují členům ústředního výboru KSČ (46 % při součtu odpovědí „rozhodně velký“ a „spíše velký“), politickým vězňům, propouštěným od začátku 60. let (38 %) a vrcholným politikům Sovětského svazu (37 %). Vliv ostatních skupin a institucí vnímá reprezentativní vzorek populace jako malý nebo dokonce žádný.

Za povšimnutí jistě stojí význam, který respondenti připisují politickým vězňům. V roce 1968 se ke spolku K 231, který sdružoval bývalé mukly s cílem upozornit na osudy desetitisíců lidí vězněných komunistickým režimem, hlásilo přibližně 30 tisíc lidí v osmdesáti okresních pobočkách. Ačkoli měly rehabilitace politických vězňů začátkem roku 1968 podporu částečně i ve vedení komunistické strany, již v květnu psal Alexandr Dubček všem okresním a krajským výborům strany, aby všemi způsoby zabraňovaly delegátům K 231 v odjezdu na připravovaný sjezd tohoto sdružení v Praze. Ani zde jistě nemůžeme předpokládat hlubší znalosti současných Čechů – představa politických vězňů coby významné a vlivné entity konce let šedesátých má nejspíš svůj původ zejména v medializaci osudů bývalých muklů a v činnosti Konfederace politických vězňů od roku 1989.

Tabulka 2: Vliv různých skupin a institucí na nástup Pražského jara (v %)

	rozhodně velký	spíše velký	spíše malý	rozhodně malý	žádný	neví	velký/malý
Československá média	23	36	13	4	2	22	59/17
Členové ÚV KSČ	16	30	18	5	3	28	46/23
Propouštění političtí vězni	11	27	22	6	3	31	38/28
Vrcholní politici SSSR	21	16	13	11	13	26	37/24
Občané bez politické příslušnosti	6	23	28	10	8	25	29/38
Politici západních kap. států	7	19	22	10	9	33	26/32
Politici sousedních kom. států	8	17	20	12	11	32	25/32
Řadoví členové KSČ	4	18	34	15	5	24	22/49

Co se týče vlivu daných skupin a institucí na příchod vojsk Varšavské smlouvy, veřejnost se jednoznačně kloní názoru – alespoň to uvedlo osm lidí z deseti – že největší podíl měli vrcholní představitelé Sovětského svazu. Není nijak překvapivé, že podle necelých dvou třetin respondentů vojenskou intervenci významně ovlivnili i členové ÚV KSČ a politici sousedních komunistických států. Vliv ostatních skupin a institucí byl podle mínění občanů zanedbatelný nebo žádný.

Tabulka 3: Vliv různých skupin a institucí na příchod vojsk Varšavské smlouvy (v %)

	rozhodně velký	spíše velký	spíše malý	rozhodně malý	žádný	neví	velký/malý
Vrcholní politici SSSR	68	13	2	1	0	16	81/3
Členové ÚV KSČ	33	28	12	3	2	22	61/15
Politici sousedních kom. států	30	30	12	3	3	22	60/15
Československá média	7	15	24	14	15	25	22/38
Řadoví členové KSČ	4	14	31	17	13	21	18/48
Politici západních kap. států	3	9	20	14	22	32	12/34
Propouštění politických vězňů	2	6	16	17	32	27	8/33
Občané bez politické příslušnosti	2	5	15	20	35	23	7/35

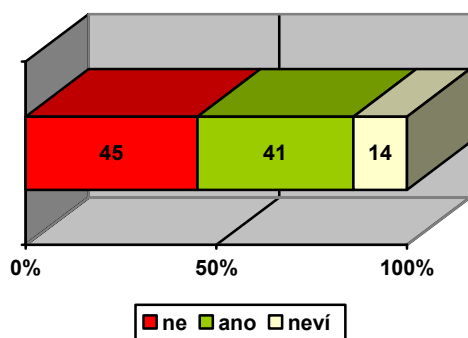
V názoru, zda má či nemá význam vracet se v současnosti k událostem Pražského jara⁷, se veřejnost rozděluje na dva přibližně stejně velké celky (viz tab. 4 a graf 3). Relativně větší podíl občanů (45%) se domnívá, že historická reflexe smysl nemá, 41 % oslovených je přesvědčeno o opaku. K odpovědi „spíše nemá“ se statisticky významně častěji přikláněli lidé ve věku 15 – 19 let. Odpověď „rozhodně ano“ na tuto otázku dávali z hlediska stranických preferencí častěji potenciální voliči ODS. Pro ty, již by ve volbách do poslanecké sněmovny dali svůj hlas KSČM, pak častěji navrácení se k Pražskému jaru význam „rozhodně nemá“.

Tabulka 4: Má význam vracet se k událostem Pražského jara? (v %)

rozhodně ano	15
spíše ano	26
spíše ne	29
rozhodně ne	16
neví	14

⁷ Znění otázky: „Myslíte si, že má význam vracet se dnes k událostem Pražského jara?“ Možnosti odpovědí: rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, rozhodně ne a nečtená odpověď „neví“.

Graf 3: Má význam vracet se k událostem Pražského jara? (sloučené kategorie – v %)

Mezi nejčastěji uváděnými důvody, proč se dnes vracet do roku 1968⁸, pak figurují výroky, které se by se daly sloučit do kategorie Historie národa je důležitá. Tuto pozici hájily argumenty jako „Lidé by měli umět poučit se z vlastních chyb“, „Je třeba si připomínat historii“ či „Jednalo se o důležitý dějinný moment“. Na druhou stranu o něco málo menší skupina výroků, slučitelná do kategorie Je to překonané, reprezentuje důvody pro odmítnutí přesahu Pražského jara do dnešních dnů. Lidé, podle kterých již nemá smysl se touto etapou zabývat, nejčastěji podporovali své tvrzení výroky jako „Je to už minulost“, „Už to nikoho nezajímá“ nebo „Nemá to smysl, zpětně už nic nezměníme“. Kategorie dalších druhů argumentů shrnuje tabulka 5.

Tabulka 5: Proč má nebo nemá význam vracet se k událostem Pražského jara? (v %)

ANO: Historie národa je důležitá.	37
NE: Je to překonané.	34
ANO: Zejména kvůli mladé generaci.	5
NE: Je třeba řešit stávající problémy, žít pro současnost.	5
jiná odpověď	4
NE: Je třeba hledět do budoucna, dopředu.	3
NE: Mladé už to nezajímá	2
netýká se (nebyl na světě, příliš mladý)	1
neví	9

⁸ Znění otevřené otázky: „A proč se domníváte, že má smysl se dnes vracet/nevracet k těmto událostem?“

Téma Pražské jaro štěpí veřejnost na dva obdobně velké tábory. Jeden z nich tvoří lidé, pro něž se jedná o událost stále živou, o část české, potažmo československé historie, která by neměla zůstat zapomenuta v učebnicích dějepisu a jejíž odkaz je třeba neustále si připomínat a hledat v něm poučení pro současnost. Druhá skupina Čechů je k aktuálnosti událostí v roce 1968 skeptická, považuje je „jenom“ za historii, k níž již dnes nemá valného smyslu upírat zrak, natož si z ní brát nějaké ponaučení. Téměř polovina Čechů se přitom domnívá, že jsou o těchto událostech informováni dostatečně, opačný názor zastávají čtyři lidé z deseti. Šetření dále ukázalo, že v průměru čtvrtina občanů je nerozhodná při zodpovídání otázek, které implikují jistou míru znalostí o dané problematice. Tito respondenti se pak přikláněli k odpovědi „neví“.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že veřejné mínění se při hodnocení Pražského jara kloní k názoru, že se jednalo o proces demokratizace tehdejší společnosti, na kterém se navíc podílela většina obyvatel země. Významnou úlohu připisují oslovení lidé kromě vrcholných představitelů komunistické strany také československým médiím, která mohla několik měsíců roku 1968 informovat relativně svobodně.